

Яремчук В.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ ТА СЛІДІВ І ОБСТАВИН ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ

У статті проаналізовано сучасні проблеми при проведенні експертизи зброї. Важливість таких експертних досліджень зумовлена потребою у правильній кваліфікації діяння особи з метою притягнення її до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Широко поширене сьогодні виробництво стандартних зразків зброї у багатьох країнах світу. Водночас відбувається і переробка різних видів зброї з наданням їй критеріїв, яким відповідає вогнепальна зброя. До експертів із судової балістики надходить саморобна, атипова зброя, а також перероблені патрони під зброю травматичної (несмертельної) дії та ін.

На початку огляду зброї експертом зазначається, що ударний механізм знаходиться у положенні «спущено», канал ствола порожній (якщо це стандартна зброя). Експерт переконується насамперед у тому, що зброя у безпечному стані, це фіксується експертом у висновку. Далі проводяться метричні виміри конкретного екземпляра зброї, тобто експерт вимірює довжину, висоту і вагу. Наступним етапом є експертне дослідження конструкції зброї. Здійснюється детальний її опис: чи виготовлена вона з металу, її перевіряють за допомогою магніту, вимірюють канал ствола. Експерт описує окремі ідентифікаційні ознаки зброї, наприклад, відсутність частини спускового гачка, проте придатність зброї до здійснення пострілів. Встановлення калібру зброї здійснюється експертом із судової балістики шляхом порівняння з боєприпасом, який підходить для пострілів із цієї зброї. Звертається увага на маркування промисловим способом (рік виготовлення, завод-виробник та ін.). Щоб встановити придатність зброї до стрільби, здійснюють мінімум три постріли. Для встановлення марки, моделі зброї експерти із судової балістики звертаються до спеціальних каталогів зі зброєю або до колекцій різних видів і зразків зброї. Для дослідження також надходить зброя виробництва Туреччини, яку переробляють у вогнепальну. Експертами із судової балістики така зброя називається «промислового виробництва із внесенням конструктивних змін».

Ключові слова: експертиза зброї, зброя атипова, зброя вогнепальна, зброя саморобна, криміналістичні знання, спеціальні знання, судова балістика.

Постановка проблеми. Сьогодні при вчиненні багатьох видів злочинів застосовується вогнепальна зброя. На переконання В.І. Голоботовського, при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, одним із ключових питань є отримання висновку судового експерта про конкретний екземпляр зброї й обставини пострілу [1, с. 123]. Нині при проведенні експертизи зброї та слідів і обставин її використання експерт має справу із певними проблемними питаннями. Це стосується як методики дослідження стандартної вогнепальної зброї, так і ідентифікації переробленої, саморобної, атипової зброї. На дослідження експертам надходять також нестандартні, саморобні кулі та гільзи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо проведення дослідження вогнепальної зброї, слідів і обставин її застосування при розслідуванні злочинів розглядали

у своїх роботах такі вчені, як П.Д. Біленчук, В.А. Жбанков, Б.М. Єромоленко, В.В. Індюкова, Р.В. Мельник, Б.М. Комаринец, А.В. Кофанов, О.Ф. Сулява та ін. Однак у цих працях недостатньо розкриті сучасні проблеми щодо експертного дослідження вогнепальної зброї.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд окремих проблем під час проведення експертизи зброї, слідів і обставин її використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основи проведення експертизи вогнепальної зброї виписані у «Методиці криміналістичного дослідження саморобної вогнепальної зброї», «Методиці ідентифікаційних досліджень вогнепальної зброї», «Методиці ідентифікації вогнепальної зброї за відстріляними кулями», «Методиці встановлення моделі вогнепальної зброї за слідами на кулях та гільзах» та ін. [2].

У НДЕКЦ МВС України застосовують «Методику встановлення належності об'єкта до бойових

припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби» [3], «Методику встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби» [4]. Також проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання визначено Інструкцією 53/5 від 8 жовтня 1998 р. у якій вказано, зокрема, що об'єктом дослідження цього виду експертизи є «вогнепальна зброя та подібні до неї стріляючі пристрої з ураженням цілі за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла» та ін. [5].

Зокрема, В.В. Арешонков вважає, що ідентифікаційні судово-балістичні дослідження вирішують такі завдання: 1) ототожнення зброї (чи з цього екземпляра зброї була відстріляна куля; з різних чи одного екземпляра зброї відстріляні гільзи); 2) ототожнення боєприпасів за слідами кернення на гільзі та кулі (вилучені з різних місць куля і гільза є одним патроном); 3) встановлення групової належності зброї, боєприпасів і їх частин (яка система зброї залежно від слідів на кулях і гільзах тощо) [6, с. 296–302].

Як відомо, експертиза розпочинається з огляду об'єкта експертизи, опису упакування об'єкта й ознайомлення експерта із запитаннями для проведення експертизи. Так, Б.М. Єрмоленко наводить приклад про неправильні питання експерту з судової балістики. Слідчий, направляючи пістолет із місця злочину і гільзи, ставить запитання: зі зброї якої марки та системи здійснено постріл і чи не з цього екземпляра зброї відстріляна гільза. Як бачимо, перше запитання дублює друге [7, с. 30]. Щодо упакування об'єктів, які направляють для експертизи зброї, то Є.І. Сташенко та В.М. Нусбаум, вивчивши 130 таких висновків, зазначають, що лише у 45 повністю вказано про упакування, у 16 висновках взагалі немає відомостей про упакування об'єктів. У деяких висновках експерти із судової балістики обмежувалися записом: «доставлено слідчим», «належно упаковано». Відомості про заходи щодо недопущення пошкодження об'єктів для експертизи були тільки у двох висновках [8, с. 8–9]. На наше переконання, слід детально описувати стан упакування, пояснювальні написи на упаковці, у якому виді доставлені речові докази на експертизу зброї, слідів і обставин її використання тощо.

Як відомо, виділяють аналітичну і синтетичну стадію [9, с. 208] в експертному дослідженні з метою ідентифікації вогнепальної зброї. Окрім того, Б.М. Комаринець виділяє групову та індивідуальну ідентифікацію вогнепальної зброї при

проведенні експертизи. Звичайно, індивідуальна тотожність є більш цінною, тому що може бути встановлено, що використана під час злочину зброя раніше була у власності певної установи, організації, військової частини [10, с. 23–25].

На початку огляду зброї експертом зазначається, що ударний механізм знаходиться у положенні «спущено», канал стволу порожній (якщо це стандартна зброя). Тобто експерт переконується насамперед у тому, що зброя у безпечному стані, це фіксується у висновку. Далі проводяться метричні виміри конкретного екземпляра зброї, тобто експерт вимірює довжину, висоту і вагу. Наступним етапом є експертне дослідження конструкції зброї. Здійснюється детальний її опис і визначається механізм дії. Науковці вважають, що при експертному дослідженні вогнепальної зброї слід вказати: будову ствола – це гладкоствольна чи нарізна зброя, принцип дії ударно-спускового і захисного механізму, спосіб зарядження зброї, форму, матеріал ручки; яка товщина стінок зброї, кількість нарізів у цього екземпляра зброї, вказується їхня кількість, напрям і розміри, наявність у каналі ствола сторонніх нашарувань, різних слідів [11, с. 119].

Перевіряють зброю за допомогою магніту – чи виготовлена вона з металу, крім того, вимірюють канал ствола. Далі експертом встановлюється, які є окремі ідентифікаційні ознаки зброї, наприклад, відсутня частина спускового гачка, проте зброя придатна до здійснення пострілів. Калібр зброї може бути встановлений шляхом порівняння з боєприпасом, що підходить для пострілів із цієї зброї. Звертається увага на маркування промисловим способом – рік виготовлення, завод-виробник та ін. Перед проведенням експериментальної стрільби експерт із судової балістики має: підібрати патрони, аналогічні за технічними характеристиками патронам, використаним на місці події; дослідивши сліди на кулі (речовому доказі), вирішити, у який спосіб провести чистку канала ствола, чи потрібно його змастити перед експериментальною стрільбою [8, с. 14–15]. Щоб становити придатність зброї до стрільби, здійснюють три та більше постріли. Для забезпечення безпеки експерта із судової балістики може використовуватися станок дистанційної стрільби. Зокрема, Б.М. Комаринець пише, що слід проводити серію експериментальних пострілів, щоб була можливість при порівнянні декількох експериментальних куль або гільз з'ясувати стійкість ідентифікаційних ознак у слідах зброї [10, с. 36]. Внаслідок такої експериментальної стрільби експерт може

зробити висновок, чи придатна до стрільби зброя, чи у справному стані і т. д.

Слід враховувати при порівнянні експериментальних куль і куль із місця події зношеність каналу ствола та інші фактори, за якими ідентифікаційні сліди можуть вирізнитися в цих двох кулях. Так, кількість здійснених пострілів впливає на стан каналу ствола. Через фізико-хімічні процеси у каналі ствола сліди змінюються, що викликає труднощі в отриманні зразків. Тому ідентифікація зброї залежить від ступеня зношеності стінок каналу ствола, характеру відображення слідів, їх чіткості, наявності на стінках каналу особливостей. Так, якщо ствол зброї хромований, його ототожнення можливе після 50–80 пострілів, а за пістолетами «ПМ», «АПС», автоматом «АК» можливе і після 150–200 пострілів [12, с. 16]. Також на ідентифікацію зброї впливає і корозія каналу ствола. Приклад наводить Б.М. Єрмоленко у своїй дисертації: під час огляду місця події вилучено кулю з трупа. Під час обшуку вилучено зброю. На експертизу ставилося запитання: чи з цієї зброї відстріляна куля. Експертом встановлена сильна корозія каналу ствола. Згідно з висновком експертизи така корозія каналу ствола не могла утворитися за декілька днів після пострілу. Це свідчить, що ця зброя давно не використовувалася [7, с. 37]. Цікавим є дослідження С.М. Колотушкіна, який пише, що при роботі з автоматизованими балістичними ідентифікаційними системами, якщо постріли відбувалися за різних температур, виникають труднощі ідентифікації зброї. Так, експериментальні постріли проводилися кулею з пістолета Макарова, охолодженого разом із патронами до температури 15°C, і кулею, що стріляна з того ж екземпляра зброї, нагрітого до температури +30°C. Тут відбувається збільшення діаметра ствола і порушення масштабу зображення трас граней полів нарізу та дна нарізу, й автоматизована програма АБСІ «ТАІС» не показує збіг трас на цих кулях. Тому науковцями пропонується відкоригувати цю автоматизовану програму для забезпечення правильного поперечного масштабування трас на інформаційних ділянках поверхні куль [13, с. 69–77].

Для встановлення марки, моделі зброї експерти із судової балістики звертаються до спеціальних каталогів зі зброєю або до колекцій різних видів і зразків зброї. Проблемаю для проведення експертизи зброї є те, що з початку антитерористичної операції в Україні зросла кількість незареєстрованої зброї різних видів, яку використовують для вчинення злочинів. За часів УРСР переважна

кількість зброї була відстріляна. Дані про неї вміщені у спеціальні картотеки. Сьогодні виникають ситуації, коли експерту з судової балістики через відсутність даних про конкретний зразок зброї не можливо вирішувати ідентифікаційні та неідентифікаційні завдання під час експертизи зброї та встановити її походження.

У літературі зазначається, що у практиці експертів із судової балістики особливе місце займає вогнепальна зброя, виготовлена саморобним способом шляхом переробки зброї, створеної у заводських умовах [14, с. 234–237]. Так, М. Салтєвський пише, що при дослідженні зброї для визначення її стану насамперед слід встановити, чи є досліджуваний об'єкт вогнепальною зброєю, чи можливо з неї здійснення пострілів і її технічні характеристики [15, с. 371–372]. За конструкцією саморобну вогнепальну зброю поділяють на: 1) зразки, виготовлені «з нуля»; 2) зразки, в основі яких є конструкція, наявна серійно виготовлених зразках зброї; 3) конструкції зброї, що є копіями відомих моделей зброї. Проблемаю при їх дослідженні є встановлення, чи є вони саморобною чи заводською зброєю. Експертами із судової балістики враховуються сліди обробки, особливості конструкції, нанесені маркування на зброю. Законодавство США дозволяє купувати окремі деталі та надалі сконструювати з них саморобну зброю, наприклад, напівавтоматичну гвинтівку [16, с. 74]. В експертних висновках саморобну зброю називають «зброєю з наслідуванням форми пістолета ТТ», «зброєю промислового виробництва із внесенням конструктивних змін», «колишній сигнальний пістолет» тощо. Наведемо приклад. На дослідження надійшов вилучений під час обшуку дерев'яний пістолет, зроблений під модель «ТТ». Канал ствола сконструйовано як стріляючу ручку з матеріалу «металу». Ця зброя стріляє кулями 5,6 мм і після проведення експертизи була визнана вогнепальною.

Окремо слід звернутися до проблем дослідження зброї виробництва Туреччини, яку переробляють у вогнепальну зброю. Експертами із судової балістики така зброя називається «промислового виробництва із внесенням конструктивних змін». Переробляють таку зброю шляхом прибирання заглушки, закриття термопастою або запаюванням. Так, особі, котра має спеціальні знання і навички щодо конструкції зброї, достатньо години, щоб переробити її у «вогнепальну». Як пише В.В. Індюкова, нині поширилася зброя послабленої або «несмертельної» дії. Заявлена виробником як зброя «самозахисту», за принципом

дії вона підпадає під визначення «вогнепальної», оскільки наявні всі технічні характеристики «вогнепальної зброї». Згідно з КК України та наказами дозвільної системи така зброя вважається «невогнепальною», відповідно до висновків експертів із судової балістики вона може бути віднесена до «вогнепальної» за своїми характеристиками після змін [17, с. 636–639]. Справедливо вказує Р.В. Мельник, що переробка газових пістолетів і револьверів для використання боєприпасів змінює їхнє призначення. Така зброя набуває критерії вогнепальності, зброярності та надійності, що є обов'язково для віднесення зброї до вогнепальної. Газові пістолети легко переробляються під бойову зброю, а деякі зразки такої зброї мають можливість стріляти боєприпасами без будь-якої переробки [18, с. 250–256]. На експертне дослідження може надійти й атипова зброя, яка не підходить за своїми характеристиками до відомих зразків зброї. Зброя визнається вогнепальною, якщо має насамперед кінетичну силу (убивчу силу) 0,5 Дж/мм³ [4].

Проблемними є дослідження окремих зразків куль і гільз. Зокрема, Л. Нечипорук та Е. Вайткявичюс зазначають, що з 1999 р. у Литві револьвери, стрільба з яких відбувається патронами Флобера, стали зброєю, необмеженою в обігу, що призвело до значного її поширення. Із 35 проведених експертиз щодо ідентифікації зброї за слідами на кулях патронів Флобера лише у 16 експертизах зброю було ідентифіковано. Проблема у тому, що ці кулі, проходячи через каналу ствола зброї, здійснюють обертальні й коливальні рухи. Сліди непостійні, варіативні. Однак на поверхні куль у фрагментах відображаються індивідуальні ознаки каналу ствола. Експертами із судової балістики Литви встановлено, що, незважа-

ючи на варіативність слідів патронів Флобера, при проведенні великої кількості експериментальних пострілів можлива ідентифікація зброї [19, с. 220–223].

Експертні дослідження проводяться і стосовно нестандартних патронів. Зокрема, К.Ю. Андронов і Є.В. Гуренко зазначають, що на практиці зустрічаються гільзи нестандартних патронів із маркуванням «Knall» або «Blanc» і наявністю еластичного металевго снаряда. Є патрони нестандартні з маркуванням «223Rem», які не належать до калібру травматичної зброї, а вага їх порохового заряду перевищує стандартну для відповідного типу патронів у десятки разів. Їх застосування небезпечно для стріляючого. На переконання авторів, слід створити офіційну базу даних патронів, які є безпечними (сертифікованими), що надасть судових експертам і власникам зброї інформацію щодо сертифікатів патронів, які використовуються на території України. Окрім того, методичні рекомендації говорять тільки про експертизу сертифікованих патронів [20, с. 20–22].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що під час огляду зброї експерт переконується насамперед у тому, що зброя у безпечному стані, проводить метричні виміри зброї, досліджує її конструкцію. Здійснюється детальний опис зброї та механізму її дії, проводяться експериментальні постріли. При порівнянні експериментальних куль та екземпляра кулі, наданої на дослідження, необхідно враховувати багато факторів щодо змін стану каналу ствола, зокрема корозію каналу ствола, температуру, за якої здійснювалися постріли, та ін. Є особливості у проведенні експертизи щодо ідентифікації переробленої, саморобної, атипової зброї та проведення експертних досліджень нестандартних, саморобних куль і гільз.

Список літератури:

1. Голоботовський В.І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : збірник матеріал. міжн. наук.-практ. конф. присвяч. 100-річчю М.В. Салтєвського (Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 123–125.
2. Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/32> (дата звернення 22.03.2020).
3. Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби / ДНДЕКЦ МВС України; ДЕЗП Мінюсту України. Київ, 2012.
4. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби / ДНДЕКЦ МВС України; ДЕЗП Мінюсту України. Київ, 2012.
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 23.03.2020).

6. Арешонков В.В. Сучасний стан, можливості та тенденції вдосконалення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 19. С. 296–302.
7. Ермоленко Б.Н. Теория и практика судебно-баллистического отождествления нарезного оружия по пулям : дис. ... канд. юрид. наук. Харьков : Харьковский НИИСЭ им. Н.С. Бокариуса, 1965. 330 с.
8. Стащенко Е.И., Нусбаум В.Н. Идентификация оружия по выстрелянным пулям (обобщение экспертной практики). Москва : Всесоюз. науч.-исслед. институт суд. экспертов. 1976. 34 с.
9. Textbook of criminalistics. Vol. 1: General Theory / edited by Hendryk Malevski, Valery Shepitko. Kharkiv : Apostil, 2016. 474 p.
10. Комаринец Б.М. Судебно-баллистическая экспертиза огнестрельного оружия : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : Москва. 1975. 48 с.
11. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Сулява О.Ф. Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство : підручник. Київ : Vee Zone, 2003. 384 с.
12. Жбанков В.А. Получение образцов для сравнения при экспертном отождествлении орудий взлома и огнестрельного оружия по их следам. Москва : Науч.-исслед. и ред.-изд. отдел, 1971. 26 с.
13. Колотушкин С.М. Некоторые закономерности изменения следовой картины на пулях, стреляных из нарезного огнестрельного оружия в различных температурных режимах и условиях стрельбы. *Криминалист первопечатный*. 2010. № 1. С. 69–77.
14. Третяк М.В., Нікітюк В.Г., Коломійцев О.В. Особливості переробки вихолощеної зброї у вогнепальну на прикладі ПМСХ. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріал. міжн. наук.-практ. конф. присвяч. 150-річчя з дня народження М.С. Бокариуса (Харків, 18–19 квіт. 2019). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 234–237.
15. Салтевський М.В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Харків : Консум, 1999. 415 с.
16. Giverts Pavel. Homemade and “Ghost” M-16 assault rifles – the constructions and identification as homemade. *A First Printed Criminalist*. 2018. № 17. P. 73–84.
17. Індюкова В.В. Проблемні питання судово-балістичних досліджень в умовах відсутності Закону України «Про зброю». *Криміналістика XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 листоп. 2010). Харків : Право, 2010. С. 636–639.
18. Мельник Р.В. Щодо криміналістичного дослідження нестандартної вогнепальної зброї. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. № 15. С. 250–256.
19. Нечипурук Л., Вайткявичюс Э. Особенности идентификационного исследования револьверов, предназначенных для стрельбы патронами Флобера, по следам на пулях. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2005. № 5. С. 220–223.
20. Андронов К.Ю., Гуренко Є.В. Проблематика обігу та дослідження переспоряджених і несертифікованих травматичних патронів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 20–22.

Yaremchuk V.O. SEPARATE PROBLEMS OF WEAPON AND ITS APPLICATION TRACES AND CIRCUMSTANCES EXAMINATION

This thesis analyzes contemporary problems at executing weapon examination. The significance of such forensic studies is grounded with the necessity to qualify actions of an individual correctly aiming at imposition of administrative or criminal sanctions against him/her. Nowadays the production of standard weapon specimens is widely spread in many countries of the world. Simultaneously, remaking of different weapon types is taking place as well with the aim of satisfying the criteria of firearms. The experts in forensic ballistics receive improvised, atypical weapon as well as remade rounds for non-traumatic (non-lethal) weapons, etc.

At the beginning of weapon examination an expert remarks that the gun lock is in “released” position, and the gun bore is empty (in case of standard weapon). In the first turn, an expert shall ascertain that the weapon is in safe condition; an expert fixes this in the conclusion. Afterwards an expert conducts metrical measurements of a particular weapon, i.e. he/she takes gauges of its length, height and weight. Next stage is the forensic studies of weapon construction. Its detailed description is performed. To check, whether it is made of metal, experts shall apply magnet; then they take measures of the gun bore. An expert describes separate identification features of the given weapon, for instance, a part of firing trigger is absent, though the weapon can shoot. An expert in forensic ballistics determines weapon gauge through comparing its bore with the round suitable for shots by means of the given weapon. Special attention is paid to industrial marking (year of manufacture, manufacturing plant, etc.). To define, whether this weapon can shoot, minimum three shots shall be performed. Experts in forensic ballistics apply to special catalogs of weapon or collections of different types and specimens of weapon to determine the weapon mark and model. Weapons of Turkish manufacture remade in firearms often come for examination. Experts in forensic ballistics call such weapons “of industrial manufacture with introducing constructional changes”.

Key words: *arms examination, atypical weapon, firearms, improvised weapon, criminalistics knowledge, special knowledge, forensic ballistics.*